

Білик Т.М. Дослідження мовленнєвого іміджу за допомогою теорії екологічних систем/ Т.М. Білик // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки. – Херсон, Вид-во «Гельветика», 2014. – Вип. 1. Том 1. – С. 9-14.

УДК 159.96

ДОСЛІДЖЕННЯ МОВЛЕННЄВОГО ІМІДЖУ ЗА ДОПОМОГОЮ ТЕОРІЇ ЕКОЛОГІЧНИХ СИСТЕМ

Білик Т.М., к. психол. н., старший викладач кафедри загальної та соціальної психології

Херсонський державний університет

У статті розкриваються за допомогою екологічної теорії основні компоненти мовленнєвого іміджу, які реалізуються у різних стилях.

Ключові слова: мовленнєвий імідж, екологічна теорія.

Белик Т.Н. ИССЛЕДОВАНИЯ РЕЧЕВОГО ИМИДЖА С ПОМОЩЬЮ ТЕОРИИ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ СИСТЕМ

В статье раскрываются с помощью экологической теории основные компоненты речевого имиджа, которые реализуются в разных стилях.

Ключевые слова: речевой имидж, экологическая теория.

Bilyk T.N. RESEARCH SPEECH IMAGE BY USING ECOLOGICAL SYSTEMS THEORY

The article describes using ecological theory the main components of the speech image, which are realized in different styles.

Key words: speech image, ecological theory.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень. Незважаючи на наявність значної кількості досліджень іміджу особистості в працях вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема Ж. П. Бодуана, Л. Браун, Ф. О. Кузіна, В. М. Маркіна, О.О.Орлової, А.Ю. Панасюк, О.Б. Перелигіної, О.О. Петрової, М. Спіллейна, І.О. Федорова, В.М. Черепанової, В.М. Шепеля, в них переважно розглядаються цілеспрямовані формувальні та розвивальні впливи

на його становлення. Водночас практично не існує досліджень, які б розглядали імідж як мовленнєвий образ особистості. Однак, варто зазначити, що мовленнєвий імідж особистості визначає ефективність її діяльності, адаптацію до нових соціально значущих ситуацій.

Постановка завдання. Відтак, розгляд мовленнєвого іміджу за допомогою теорії екологічних систем надасть можливість розкрити та дослідити мовленнєвий імідж, його складові компоненти.

Виклад основного матеріалу. Мовленнєвий імідж – це мовленнєва поведінка індивіда у сукупності психологічного, соціального і символічного компонентів, які реалізуються відповідно у мовленнєвому, інтерперсональному та мовному стилях, а також характеризуються віковими, соціальними та культурними виявами.

Аналіз наукової літератури дозволив припустити, що розкрити компоненти мовленнєвого іміджу доцільніше за допомогою екологічної теорії розвитку людини У. Бронфенбреннера [1, с. 349], що має 4 рівні (контексти) впливу середовища: мікросистема, мезосистема, екзосистема та макросистема.

Психологічний компонент мовленнєвого іміджу, що реалізується в мовленнєвому стилі, на наше переконання, можна розкрити за допомогою тлумачення мікросистеми та мезосистеми екологічної теорії У. Бронфенбреннера [3, с. 58],

З його точки зору, мікросистема являю собою комплекс стосунків між людиною (суб'єктом) та її найближчим безпосереднім оточенням. Саме навколишнє середовище здійснює безпосередній вплив на хід психічного розвитку суб'єкта, на його становлення.

Тоді як мезосистема являє собою сукупність взаємовідношень між мікросистемами. У цих двох системах суб'єкт є безпосереднім учасником тих подій, що відбуваються, а отже, здійснюється безпосередній вплив на становлення особистості і, зокрема, на становлення її мовленнєвого стилю, як зазначалося в першому розділі.

Соціальний компонент мовленнєвого іміджу, що реалізується в інтерперсональному стилі, на нашу думку, можна розкрити за допомогою трьох систем екологічної теорії. У перших двох системах – мікросистемі та мезосистемі, як уже зазначалось вище, між суб'єктом та навколишнім середовищем встановлюється безпосередній зв'язок, тобто між ними існує взаємодія, що реалізується в спілкуванні, що і є власне інтерперсональним стилем.

Третю систему, що належить до соціального компонента, називають екзосистемою. Вона являє собою розширену мезосистему, яка охоплює інші специфічні соціальні структури, як формальні, так і неформальні, котрі самі не включають в себе суб'єкта, але безпосередньо впливають на нього і його взаємодію з іншими людьми та можуть або обмежувати, або визначати характер даної взаємодії.

Символічний компонент мовленнєвого іміджу, ми вважаємо, розкривається через макросистему, яка, за визначенням У. Бронфенбреннера [2, с. 4], включає в себе ідеологію, установки, звичаї, традиції, цінності навколишньої культури. Суть в тому, що кожному суспільству притаманні певні культурні та субкультурні цінності, котрі стають настільки органічною частиною суспільства, що його члени можуть навіть не здогадуватися про ймовірність наявності інших цінностей. У нашому випадку в якості макросистеми представлено мовний стиль (у якому реалізується символічний компонент), саме мовна грамотність (володіння правилами та нормами грамотного написання), котра притаманна кожній людині певної національності та передається з покоління у покоління як певне культурне надбання за допомогою символів та знаків. З точки зору У.Брофенбреннера, у макросистемі розміщено всі інші системи, вона є джерелом найбільш широких, найбільш глобальних та найбільш опосередкованих впливів на розвиток особистості дитини, так і символічний компонент є більш широким поняттям, оскільки, в загальному плані, він передається із покоління до покоління за допомогою символів та знаків, у даному випадку – це норми грамотності.

Для того, щоб виявити уявлення студентів про взаємозв'язок мовленнєвого іміджу з теорією екологічних систем, було розроблено анкету під назвою «Зв'язок мовленнєвого іміджу з екологічними системами», яка складається з 20 питань, переважно закритого типу.

Для забезпечення підготовки респондентів до опитування, формування у них мотивації правдиво відповідати на питання нами було підготовлено і проведено інструктаж щодо мети дослідження та правила заповнення анкети.

Отримані результати анкетування опрацьовувалися як дані, що представлено в порядкових або номінативних шкалах. Кожному варіанту відповіді надавалася своя літера (номінативна шкала) або певна кількість балів (порядкова шкала).

За змістом запитання анкети відображають 4 аспекти проблеми:

1. Мікросистема (суб'єкт і його найближче оточення).
2. Мезосистема (взаємовідношення між мікросистемами).
3. Екзосистема (опосередкований вплив).
4. Макросистема (ідеологія, цінності, установки, звичаї).

До першого змістового блоку ввійшли п'ять запитань, котрі відображали мікросистему та дозволяли з'ясувати уявлення досліджуваних про вплив мікросистеми на особистість. Відповіді на них дозволили оцінити наступні показники:

1. Визначення ступеня взаємозв'язку мовлення студента і його найближчого оточення (друзі);
2. Визначення ступеня взаємозв'язку мовлення студента і його найближчого оточення (сім'я);
- 3, 4 Визначення ступеня впливу темпу співрозмовника на характер спілкування та емоційний стан досліджуваного;
5. Визначення ступеня впливу співрозмовника на манеру мовлення студента.

За результатами відповідей на запитання, що розкриває взаємозв'язок мовлення студента з його найближчим оточенням, а саме друзями, було

виявлено, що в більшості випадків існують спеціальні слова або сленг, які зрозумілі тільки досліджуваному та його друзям, про що свідчить обрана відповідь «так» у 87,3% досліджуваних, тоді як заперечили наявність сленгу лише 12,7%.

Що стосується запитання про наявність в мовленні сленгу або певних спеціальних слів, які зрозумілі лише досліджуваному та його сімейному оточенню, то більшість досліджуваних, а саме 70%, обрали позитивну відповідь «так» на це запитання, тоді як 30% заперечили існування таких слів та виразів.

На запитання, що стосувалося впливу темпу мовлення співрозмовника, а саме, чи викликає в досліджуваного роздратованість швидкий або повільний темп мовлення співрозмовника, більшість досліджуваних відповіли (45,9%), що впливає та звісно зумовлює роздратованість. Приблизно така ж кількість досліджуваних (41,4%) відповіла, що темп мовлення співрозмовника інколи спричиняє роздратованість, а інколи ні, тобто реакція на темп мовлення співрозмовника має ситуативний характер та залежить від багатьох факторів. І тільки 12,7% досліджуваних заперечили такий вплив та зміну свого емоційного стану.

На запитання, що стосувалося виявлення впливу монотонного мовлення на вияв втомлюваності досліджуваного, більшість, а саме 71,8% досліджуваних підтвердили той факт, що вони втомлюються в процесі спілкування з співрозмовником, який має монотонне мовлення, і лише 9,5% досліджуваних заперечили цей вплив. А 18,7% досліджуваних обрали варіант відповіді «інколи», що свідчить про ситуативний характер впливу монотонного мовлення на досліджуваного.

На останнє запитання першого блоку, що стосувалося манери спілкування досліджуваного із співрозмовниками різного статусу, ми отримали результати, що свідчать про те, що в більшості випадків (79,4%) манера спілкування досліджуваного з друзями відрізняється від манери спілкування з батьками або викладачами, таким чином статус співрозмовника безпосередньо впливає на манеру спілкування з ним. Отримані відповіді підтверджують

наявність сленгу між досліджуваним і друзями та досліджуваним і його сімейним оточенням. Результати ще 12,7% досліджуваних свідчать про те, що зміна їх манери спілкування відбувається не завжди, вона має ситуативний характер і залежить від різних факторів. І лише 7,9% досліджуваних стверджують про однакову манеру спілкування з усіма незалежно від їх статусу.

Таким чином, підсумовуючи результати, отримані за першим блоком, що стосувалися мікросистеми та її впливу на особистість досліджуваного, зокрема на його мовленнєвий імідж, можна з упевненістю говорити про безпосередній вплив мікросистеми на особистість досліджуваного, його мовленнєвий імідж, що характеризується наявністю певного сленгу під час спілкування з різними групами, відчуття втоми або роздратованості залежно від темпу мовлення співрозмовника в ситуації спілкування та зміни манери спілкування досліджуваного під впливом статусу співрозмовника.

До другого змістового блоку увійшли п'ять запитань, які відображають вплив мезосистеми на розвиток особистості. Відповіді на них дозволили оцінити наступні показники:

1. Ступінь обумовленості ситуації спілкування;
2. Характер впливу оточення на мотив вивчення мов;
3. Характер впливу оточення на вибір виразів висловлювання;
4. Характер взаємозв'язку мікросистем між собою і зі студентом;
5. Ступінь впливу однієї мікросистеми на подальший взаємозв'язок з іншими.

Мезосистема відображає взаємовідношення між мікросистемами. Вивчаючи існування або заперечення впливу мезосистеми, ми з'ясували, наприклад, що більшості досліджуваним, а саме 89,5% від усієї вибірки, залежно від ситуації доводиться послуговуватися одночасно двома мовами. І лише 10,5% стверджують, що розмовляють та використовують тільки одну мову. Оскільки особливостями південного регіону, де проходило дослідження,

є широке використання двох мов – російської та української мов, то отримані результати підтверджують вплив мезосистеми на особистість.

Вивчення мотивів, що спонукають до вивчення іноземних мов, засвідчило, що 32,2% досліджуваним іноземна мова потрібна для подальшого їх розвитку, 29,3% стверджують, що іноземну мову потрібно вивчати для того, щоб виїхати за кордон і там залишитися, працювати в іншій державі, ще 23,7% досліджуваних вважають головним мотивом оволодіння іноземною мовою – можливість спілкування з представниками інших країн, 11,8% переконані, що її вивчення потрібно для того, щоб подорожувати, і тільки 2,7% від вибірки вивчали б іноземну мову «про всяк випадок».

Варто відзначити, що, оскільки вибірку склали саме студенти, які навчаються в вищому навчальному закладі з метою здобуття професії та, зокрема, для розвитку особистості, для здобуття професійних навичок, умінь, знань, то і основним мотивом вивчення іноземної мови вони також убачають саме розвиток особистості. Таким чином, можна припустити та підтвердити існування певного впливу однієї мікросистеми на іншу. Тоді, можна припустити, що і на відсоток досліджуваних, які вважають головним мотивом вивчення – виїзд за кордон для подальшого життя та праці, такий вибір обумовлено економічною ситуацією в країні.

Також з'ясувалося, що більшості досліджуваним (82,3%) інколи роблять зауваження стосовно їх мовлення, а саме використання ними певного сленгу або нецензурного мовлення, тоді як 17,7% досліджуваних заперечили наявність зауважень. Можна припустити, що оскільки досліджуваний використовує або сленг, або нецензурну лексику в мовленні, то це є прийнятним для певної категорії його навколишніх людей, тоді як у інших людей таке використання виразів у мовленні викликає зауваження. Таким чином, яскраво демонструється приклад впливу взаємовідносин однієї мікросистеми (наприклад, студент та його друзі) на іншу (студент та батьки).

Було встановлено, що більшість досліджуваних, а саме 90,5%, згодні з тим, що подекуди різні джерела по-різному тлумачать одну й ту ж саму

інформацію. Ніхто із досліджуваних не заперечив цього факту, але 9,5% досліджуваних не змогли з упевненості відповісти «так» чи «ні», а відтак обирали альтернативну відповідь «можливо». Отже, різні мікросистеми спроможні нести різну інформацію та, відповідно, по-різному впливати на досліджуваного.

Що стосується ступеня впливу однієї мікросистеми на подальший взаємозв'язок з іншими, то було з'ясовано, що 35% досліджуваних вважають, що неприємна ситуація спілкування з одним співрозмовником обов'язково вплине та позначиться на взаємодії з іншим співрозмовником, а 33,2% досліджуваних заперечують таку можливість. Ще 31,8% стверджують, що інколи має позначення неприємна ситуації на подальше спілкування з іншими, але це відбувається не завжди, а в окремих випадках.

Таким чином, підсумовуючі отримані дані за другим блоком, що стосувався вивчення впливу мезосистеми на особистість, можна з впевненістю говорити про наявність цього впливу, з огляду на відповіді досліджуваних. Так, залежно від того, з якими мікросистемами взаємодіє особистість, вона буде обирати відповідну мову спілкування; залежно від того, з якими мікросистемами взаємодіє особистість, її мовлення в одному випадку може заохочуватися, в іншому визивати зауваження, окрім того, власне інформація від мікросистем може носити різний характер. Залежно від загальної спрямованості особистості, наявних взаємовідносин із різними мікросистемами, вона буде обирати відповідні їй мотиви своєї діяльності.

До третього змістового блоку увійшли запитання, котрі характеризують екзосистему, що здійснює опосередкований вплив. Відповіді на них дозволили оцінити наступні показники:

1. Ступінь обумовленості вибору навчального предмета;
2. Ступінь обумовленості розвитку мовлення;
3. Ступінь обумовленості володіння інформацією;
4. Характер впливу вищої освіти на культуру мовлення досліджуваного;
5. Ступінь впливу засобів масової інформації на грамотність мовлення.

Було встановлено, що більшість досліджуваних, а саме 87,2%, вважають, що грамотне правильне чітке мовлення викладача впливає на ступінь вияву інтересу до навчальної дисципліни, яку він викладає, зокрема, сприяє підвищенню інтересу та зацікавленості. Тому в більшості випадків, за можливості самостійного вибору вивчення дисциплін, перевага надається викладачу з грамотним чітким мовленням. 6,4% досліджуваних заперечили існування даного взаємозв'язку між мовленням викладача та інтересом до його дисципліни, ще 6,4% досліджуваних не змогли чітко відповісти на поставлене запитання, обираючи альтернативну відповідь, що свідчить про ситуативний характер обумовленості ситуації та впливу багатьох інших факторів. Тому в цьому випадку можна з впевненістю стверджувати про наявність впливу екосистеми.

На запитання, чи обов'язкове відвідування дошкільного навчального закладу впливатиме саме на швидке оволодіння мовленням дитиною, досліджувані, в більшості випадків (65,4%) дали позитивну відповідь, а 21,9% заперечили такий вплив саме на швидке оволодіння мовленням. Ще у 12,7% досліджуваних виникли утруднення чітко відповісти, не заперечуючи та не спростовуючи можливість такого впливу.

Було також з'ясовано, що 42,7% досліджуваних вважають, що для успішного користування комп'ютерною технікою потрібно володіти «комп'ютерним сленгом програмістів», приблизно така ж частка досліджуваних (47,7%) заперечує цю необхідність. Останні 9,6% досліджуваних не заперечують зв'язок між успішністю користуванням комп'ютером та володінням сленгом програмістів, але не впевнені в такій необхідності.

Більшість досліджуваних (89,1%) вважають, що освіта впливає на культуру мовлення досліджуваного та його навколишніх, зокрема сприяє вдосконаленню, тоді як лише 6,4% досліджуваних заперечили такий вплив саме на мовлення та його культуру, а 4,5% не заперечують вплив освіти на

особистість, але не впевнені що цей вплив стосується саме культури мовлення та позначається на навколишніх.

Щодо ступеня впливу засобів масової інформації на грамотність мовлення особистості, то 61,8% досліджуваних переконані, що такий вплив існує, він позитивно відбивається на мовленні особистості. 17,8% досліджуваних заперечують можливості впливу засобів масової інформації саме на мовлення, а досліджувані, які складають 20,4% від вибірки, не виключають можливості такого впливу, але й не чітко впевнені в ньому.

Таким чином, підсумовуючи отримані результати, можна твердити про вплив екосистеми на особистість досліджуваних, так, наприклад, для зацікавленості навчальною дисципліною та її успішним засвоєнням недостатньо бажання здобуття освіти, відвідування лекцій, підготовки до занять, важливою складовою виступає не тільки особистість викладача, але й його чітко, правильно, грамотно організоване мовлення. У свою чергу, необхідне відвідування дошкільного навчального закладу, на думку досліджуваних, впливає на швидке оволодіння дитиною мовленням, хоча дитячий садок повинен сприяти розвитку особистості в цілому.

Засоби масової інформації, на думку досліджуваних, опосередковано впливають на особистість і також сприяють удосконаленню культури їх мовлення. Окрім цього, якщо в оточенні досліджуваного є особистості із вищою освітою, то спілкування з ними буде позитивно позначатися і на мовленні самого досліджуваного.

До четвертого блоку увійшли запитання, які характеризують макросистему. Відповіді на них дозволили оцінити наступні показники:

1. Ступінь впливу мовлення на успішність навчання;
2. Ступінь необхідності володіння іноземною мовою як загальноосвітнього моменту;
3. Ступінь важливості володіння рідною мовою;
4. Ступінь важливості збереження первісної суті творів;
5. Характер збереження традиції передачі мови.

Аналізуючи відповіді на запитання, що відображають вплив макросистеми на розвиток особистості, було встановлено, що більшість студентів (70%) вважають, що грамотне мовлення впливає на успішність навчання та дозволяє досягати кращих результатів у навчанні. Інші 30% досліджуваних заперечують той факт, що грамотне мовлення позначається на успішності навчання.

На запитання, що стосувалося необхідності вивчення іноземної мови як одного із загальноосвітніх моментів навчання, більшість досліджуваних, а саме 79,6% переконані, що іноземну мову необхідно вивчати. Одночасно, 18,6% досліджуваних вважають, що вивчення іноземної мови не є необхідністю, яка б сприяла освітньому процесу. Ще 1,8% досліджуваних не змогли з впевненістю відповісти на поставлене питання.

Варто звернути увагу на отримані результати, що стосувалися важливості володіння українською мовою. Так, більшість досліджуваних (83,7%) вважає, що необхідно досконало володіти мовою тієї країни, в якій живе людина. Лише 14,5% досліджуваних стоять на позиції, що досконале володіння рідною мовою країни, де проживаєш, не є необхідністю. А 1,8% не дали точну відповідь на це запитання.

Цікавим є той факт, що більшість досліджуваних розмовляють не українською мовою (31,8%), а переважно російською (68,2%), що певним чином зумовлено географічним розташуванням Херсонської області, але не зважаючи на це, ми відмічаємо вплив, таким чином, макросистеми на особистість та вживаність екологічних систем до мовленнєвого іміджу, оскільки макросистема включає установки, цінності, культуру, традиції. А володіння рідною національною мовою є давньою традицією кожного народу. Домінування ж російської мови є обумовленим оточуючим середовищем особистості і також характеризує культурне надбання, зумовлене географічним сусідством та давнім минулим.

Як уже зазначалося, макросистема – це ідеологія, установки, традиції та цінності навколишньої культури. Саме макросистема створює певні еталони,

впливає на освітні стандарти, а тому питання стосувалося класичних творів літератури, які є обов'язковим для вивчення в освітніх закладах, зокрема того, чи потрібно вивчати класичні твори рідною мовою, якою вони написані. Ми дізналися, що більшість студентів (74,6%) вважають за потрібне вивчати твори їх оригінальною мовою, 12,7% заперечили цей факт, а ще 12,7% вагалися з відповіддю на це запитання.

Останнє запитання стосувалося не стільки впливу макросистеми на особистість, скільки протилежного впливу, а саме внесок поколінь в традиції, еталони. Нами було з'ясовано, що майже всі досліджувані (98,4%) переконані, що мовлення змінюється залежно від епохи, століття, і лише 1,6% досліджуваних заперечили цей факт. Таким чином, це демонструє той факт, що відбувається взаємовплив в суспільстві.

Таким чином, підводячи підсумки анкетування четвертого блоку анкети, доходимо висновку, що дійсно макросистема впливає на особистість. Досліджувані зазначають важливість традицій, що виражається в досконалому володінні рідною мовою, вивченні класичних творів мовою оригіналу, широкого впливу грамотного мовлення на успішність навчання та необхідність вивчення іноземних мов як загальноосвітнього аспекту.

Висновки. Результати, отримані шляхом анкетування, дозволили з'ясувати погляди досліджуваних стосовно різних аспектів мовленнєвого іміджу. Вони також виявили та підтвердили наявний зв'язок мовленнєвого іміджу з екологічними системами та доцільність розгляду мовленнєвого іміджу з точки зору екологічної теорії У. Бронфенбреннера.

Література:

1. Диксон Уоллес. Двадцать великих открытий в детской психологии / Уоллес Диксон. – СПб.: «прайм–ЕВРОЗНАК», 2004. – 448 с.
2. Bronfenbrenner U. Developmental research, public policy, and the ecology of childhood / U. Bronfenbrenner. – Child Development, 1974. № 45, – P.1-5.
3. Bronfenbrenner U. The ecology of human development / U. Bronfenbrenner. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1979. – P. 55-78.

